

Άλλες χρήσεις των χρόνων του ρήματος

Η ανάληψη των τύπων του ρήματος που έγινε μέχρι εδώ καλύπτει την καθαρά χρονική σημασία των τύπων των ρήματος: είναι φανερό όμως ότι δεν εξαντλεί τις σημασίες και τις χρήσεις που μπορεί να έχουν αυτοί οι τύποι. Αυτό συμβαίνει επειδή οι τύποι του ρήματος που παραδοσιακά ονομάζουμε χρόνους δεν διακρίνονται μεταξύ τους μόνο από τη χρονική τους σημασία, δηλαδή από το σημείο του χρονικού άξονα στο οποίο τοποθετούν το γεγονός: στην πραγματικότητα, αυτή δεν είναι καν η πιο σημαντική τους πλευρά. Πολύ πιο σημαντική για την ελληνική γλώσσα είναι μια διαφορετική θεώρηση του χρόνου, το ποιόν ενεργείας, που δηλώνεται αυτόματα από όλους τους τύπους του ρήματος, είτε δηλώνουν χρόνο είτε όχι (βλ. §325-330).

Συχνά οι τύποι του ρήματος δηλώνουν και τροπικότητα. Αυτό συμβαίνει ιδιαίτερα με τους τύπους που σχηματίζονται με τους δείκτες *να, θα και ας*. Ιδιαίτερα συνδεδεμένοι με την τροπικότητα είναι ο μέλλοντας και ο παρουστικός, μόνοι τους ή σε συνδυασμό με τους δείκτες (βλ. §331-363)

CHZ. KLEIS, 66 BΛΔΙΜΟΤΙΣ,
 Τραγουδι της μάς ελληνικής,
 Αθήνα 2005

ΠΟΙΟΝ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ

ΛΕΞΙΚΟ - ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟ ΠΟΙΟΝ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ

325. Εκτός από τη θέση του στον χρονικό άξονα, κάθε γεγονός έχει και μια άλλη χρονική πλευρά, την εσωτερική χρονική του σύσταση: οριζομένη γεγονότα έχουν απροσδιόριστη διάρκεια (*καμάμαι, ψάχνω*), άλλα είναι στιγμιαία (*ξυπνάω, βρίζω*), άλλα έχουν απροσδιόριστη διάρκεια και συγκεκριμένο, στιγμιαίο τέλος (*ζωντανάζω έναν πίνακα, γράφω ένα γράμμα*). Η εσωτερική χρονική σύσταση των γεγονότων ονομάζεται **λεξικό ποιόν ενεργείας**. Οι πληροφορίες για την εσωτερική χρονική σύσταση περιλαμβάνονται στη λεξική σημασία του ρήματος.

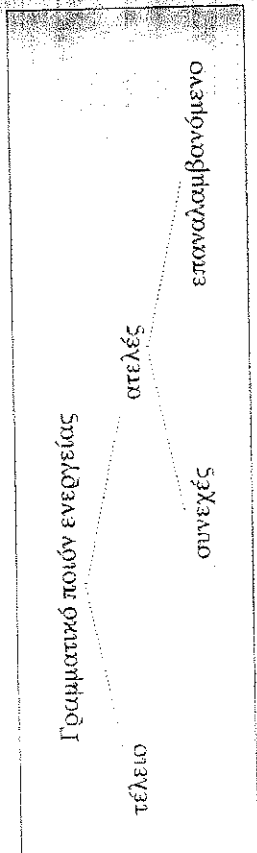
326. Εκτός από την αντικειμενική χρονική σύσταση, που δηλώνεται αυτομά-
 τα από τη σημασία του ρήματος, ο ομιλητής έχει τη δυνατότητα να δηλώ-
 νει και τον τρόπο με τον οποίο ο ίδιος αντιμετωπίζει το γεγονός ως προς
 τη χρονική του σύσταση, την οπτική γωνία από την οποία το βλέπει. Συ-
 γκεκριμένα, ο ομιλητής μπορεί να δηλώσει αν βλέπει το γεγονός συνο-
 πτικά, ως ενιαίο σύνολο, ή αν το βλέπει στην εξέλιξή του, αν ενδιαφέρε-
 ται δηλαδή για την εσωτερική χρονική του σύνθεση, για τις φάσεις που
 το αποτελούν. Η διαφορετικότητα αυτή στη θεώρηση των γεγονότων εκ-
 φράζεται στην ελληνική γλώσσα από τη μορφή του ρήματος και μάλιστα
 από τα δύο βασικά θέματα του κάθε ρήματος, το θέμα του ενεστώτα και
 το θέμα του αορίστου:

Τον περασμένο μήνα ταξίδευα στην Αφρική.

Τον περιωμένο μήνα ταξίδεψα στην Αφρική.
 Αίτιο θα καθαρίσω την αποθήκη.
 Αίτιο θα καθαρίσω την αποθήκη.

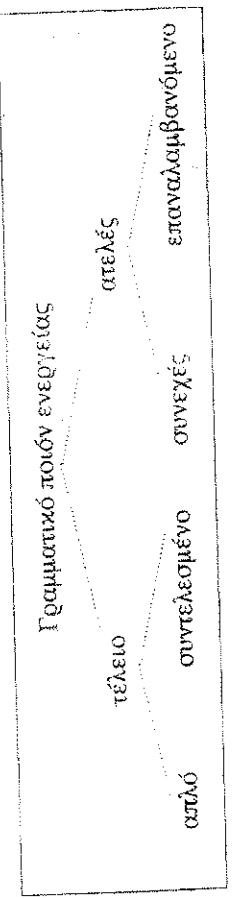
Τη γραμματική κατηγορία που εκφράζει τον τρόπο θεώρησης των γεγονότων την ονομάζουμε **γραμματικό ποιόν ενεργείας**. Είναι επίσης γνωστή με τους όρους *όχη* ή *άποχη*. Το γραμματικό ποιόν ενεργείας που εκφράζει τη συνολική θεώρηση το ονομάζουμε **τέλειο**, εκείνο που εκφράζει τη θεώρηση τής ενέργειας ή τής κατάρτησης στην εξέλιξη της το ονομάζουμε **ατελές**. Το θέμα τού αορίστου εκφράζει το τέλειο και το θέμα τού ενεστώτα το ατελές.

Το ατελές ποιόν ενεργείας έχει δύο δυνατές σημασίες: όταν το χρησιμοποιεί ο ομιλητής, παρουσιάζει το γεγονός είτε ως κάτι συνεχές, που βρίσκεται σε εξέλιξη, είτε ως κάτι που επαναλαμβάνεται με κανονικότητα.

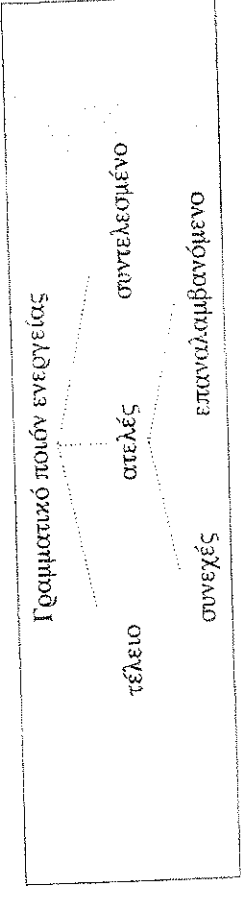

7. Από το θέμα τού Ενεστώτα (*τερχ-*) σχηματίζονται, εκτός από τον ίδιο, ο παρατατικός (*έτερχα*) και ο ατελής μέλλοντας (*θα τερχω*), καθώς και η μεταχή σε *-οντας/-ώτας*. Όλοι οι υπόλοιποι τύποι τού ρήματος σχηματίζονται από το θέμα τού αορίστου. Οι λεγόμενοι συντελεσμένοι χρόνοι (παρακεμενός, υπερσυντέλικος, συντελεσμένος μέλλοντας) αποτελούν μια προβληματική κατηγορία: όπως δείχνει και η μορφή τους (σχηματίζονται από το θέμα τού αορίστου), είναι δυνατόν να θεωρηθεί ότι αποτελούν μια υποκατηγορία τού τέλειου, δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στο συντελεσμένο τού γεγονότος, τονίζοντας δηλαδή το ότι έχει ολο-

κληρωθεί. Στην περίπτωση αυτή το σχήμα μπορεί να διαμορφωθεί ως εξής:

328. Είναι όμως δυνατόν επίσης να θεωρηθεί ότι η διαφορά των συντελεσμένων από τους άλλους χρόνους δεν εντοπίζεται στο ποιόν ενεργείας, αλλά στον χρόνο, και ότι δηλώνουν κυρίως το προτερόχρονο (βλ. §321). Και οι δύο απόψεις στηρίζονται σε βάσιμα επιχειρήματα.⁸ Στην παρούσα Γραμματική επιλέγεται μια μέση οδός: η συντελικότητα αντιμετωπίζεται ως ξεχωριστή κατηγορία και εντάχθηκε στο ποιόν ενεργείας, με την παρατήρηση ότι έχει χαρακτηριστικά που τη διαφοροποιούν τόσο ως προς το ποιόν ενεργείας (τετελεσμένο) όσο και ως προς τον χρόνο (προτερόχρονο). Το τελικό σχήμα λοιπόν διαμορφώνεται ως εξής:⁹

8. Το πρόβλημα εντοπίζεται κυρίως στον παρακεμενο, οι πολλαπλές χρήσεις τού οποίου και η μεγάλη επιπλοκή με τον αόριστο κάνουν ιδιαίτερα δύσκολη την ανάλυσή του.
 9. Ας σημειωθεί ότι στο σχήμα που ακολουθεί η διακρίση σε τέλειο, ατελές και συντελεσμένο ποιόν ενεργείας έχει μορφολογική οδρότητα (*έτερχα - γράφα - έχω γράψει*), ενώ η διακρίση (του ατελούς) σε συνεχές και επαναλαμβανόμενο έχει σημασιολογικά χαρακτηριστικά (*γράφω = 1. «συνεχώς», 2. «σέβει μέρα»*).

Η ανάλυση που ακολουθεί περιορίζεται στη συγκριτική εξέταση των δύο βασικών ειδών του ποιού ενεργείας. Οι συντελεσμένοι τύποι του ρήματος εξετάζονται αναλυτικά στο κεφάλαιο για τον γραμματικό χρό-νο (§§21).

Τέλειο και ατελές ποιόν ενεργείας

9. Ο ομιλητής που χρησιμοποιεί το θέμα του αορίστου (τέλειο) βλέπει το γεγονός στο σύνολό του, χωρίς να ενδιαφέρεται για τη διάρκειά του ή για τις φάσεις από τις οποίες αποτελείται.

Ο ομιλητής που χρησιμοποιεί το θέμα του ενεστώτα (ατελές) βλέπει το γεγονός στην εξέλιξή του.

Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η επιλογή μας από τις δύο θεωρήσεις (τέλειος ή ατελούς) δεν εξαρτάται από την αντικειμενική χρονική σύστα-ση του γεγονότος. Κάθε θέμα μπορεί να χρησιμοποιηθεί τόσο για στιγμιαία γεγονότα όσο και για γεγονότα με διάρκεια, μπορούμε μάλιστα για το ίδιο ακριβώς γεγονός να χρησιμοποιήσουμε και τα δύο θέματα:

*Χθες έγραφα ένα γράμμα.
Χθες έγραφα ένα γράμμα.*

Συχνά δημιουργείται η εσφαλμένη εντύπωση ότι το ατελές ποιόν ενεργείας χρησιμοποιείται μόνο για γεγονότα με μεγάλη διάρκεια ή επαναλαμβανόμενα, και το τέλειο μόνο για γεγονότα στιγμιαία. Οι παραδοσιακές ονομασίες των δύο ειδών του μέλλοντα (διαρκείας και στιγμιαίας) συντείνουν στο να δημιουργείται αυτή η εντύπωση. Είναι φανερό όμως ότι η διαφορά τους δεν είναι αντικειμενική:

*Χθες έγραφα ένα γράμμα.
Χθες έγραφα ένα γράμμα.*

Μπορούμε μάλιστα να χρησιμοποιήσουμε π.χ. το τέλειο ποιόν ενεργείας ακόμη και όταν έχουμε και επιρρηματικούς προσδιορισμούς που δείχνουν τη διάρκεια ή την εξέλιξη:

*Χθες όλη μέρα έγραφα ένα γράμμα.
Χθες όλη μέρα έγραφα ένα γράμμα.*

Η διαφορά ανάμεσα στις δύο προτάσεις δεν έγκειται σε διαφορετική διάρκεια της δραστηριότητας (αφού πρόκειται για το ίδιο γεγονός), αλλά στη διαφορετική οπτική γωνία από την οποία τη βλέπει ο ομιλητής στην πρώτη περίπτωση τη βλέπει συνολικά, στη δεύτερη στην εξέλιξή της. Η διαφορά της οπτικής γωνίας φυσικά προσδίδει ορισμένες σημασιολογικές αποχρώσεις, ανάλογα και με τα υπόλοιπα συμφραζόμενα έτσι, η πρώτη πρόταση (*Χθες όλη μέρα έγραφα ένα γράμμα*) είναι πολύ πιθανόν να χρησιμοποιηθεί αν ο ομιλητής θέλει να υποδηλώσει ή να τονίσει ότι όλη την ημέρα δεν κατάφερε να κάνει τίποτε άλλο· η δεύτερη (*Χθες όλη μέρα έγραφα ένα γράμμα*) μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να τονίσει απλώς ότι για τη σύνταξη του γράμματος κατανάλωσε όλη την ημέρα του, ότι ήταν συνέχεια απασχολημένος μ' αυτό. Αυτές δεν είναι βέβαια οι μόνες δυνατές ερμηνείες των προτάσεων· η ακριβής σημασία δίνεται από το περιβάλλον, που δείχνει καθαρότερα την πρόθεση του ομιλητή. Το σημαντικό είναι ότι η διαφορά ανάμεσα στις δύο προτάσεις δεν είναι διαφορά στα γεγονότα, αλλά η διαφορετική οπτική γωνία υπό την οποία βλέπει ο ομιλητής το ίδιο γεγονός.

Περιορισμοί στην επιλογή

330. Η ελευθερία επιλογής είναι μεγάλη, αλλά όχι απόλυτη. Οι βασικοί παράγοντες που μπορούν να την επηρεάσουν είναι η παρουσία ορισμένων χρονικών προσδιορισμών, αλλά και η ίδια η λεξική σημασία των ρημάτων και κυρίως το λεξιλό ποιόν ενεργείας.

Οι επιρρηματικοί προσδιορισμοί και σύνδεσμοι που μπορούν να επιβάλλουν ένα συγκεκριμένο ποιόν ενεργείας (το ατελές) είναι κυρίως εκείνοι που δηλώνουν ρητά ότι το γεγονός επαναλαμβάνεται με κανονικότητα (π.χ. οι επιρρηματικοί προσδιορισμοί *κάθε μέρα, κάθε καλοκαίρι, κάθε φορά, συνήθως* και ο χρονικός σύνδεσμος *κάθε φορά που*):

*Συνήθως τα καλοκαίρια πηγαίναμε στο βουνό.
Κάθε φορά που τον κοιτάζαν, έσκαγε στα γέλια.*

Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι το ατελές είναι υποχρεωτικό μόνον όταν η επανάληψη παρουσιάζει κανονικότητα. Η απλή επανάληψη εκφράζεται με το τέλειο:

*Τα τελευταία πέντε χρόνια πήγαμε δεκατρείς φορές στο βουνό.
Τρεις φορές που τον κοιτάζαν, έσκαγε στα γέλια.*

Σε όλες τις περιπτώσεις, ακόμη και εκεί όπου η επιλογή είναι ελεύθερη, η σημασία του επιρρηματικού προσδιορισμού είναι η πιο ισχυρή και δεν μπορεί να αναρριχθεί από τον τύπο του ρήματος.

Το λέξικό ποιόν ενεργείας δεν επιβάλλει την επιλογή του ενός ή του άλλου γραμματικού ποιού ενεργείας. Η επιλογή εναπόκειται πραγματικά στον ομιλητή. Η συγκεκριμένη όμως σημασία που παίρνει το ρήμα με το ατελές ή τέλειο ποιόν ενεργείας εξαρτάται από το λέξικό ποιόν ενεργείας.

Τα ρήματα που δηλώνουν ενέργεια η οποία έχει κάποια διάρκεια είναι τα πιο ευέλικτα: το ατελές ποιόν ενεργείας δίνει έμφαση στη διάρκεια τους ή δηλώνει κανονική επανάληψη· το τέλειο τα βλέπει ως σύνολο, χωρίς να ενδιαφέρεται ούτε για τη διάρκεια ούτε για τις φάσεις που τα αποτελούν:

*Χθες περπάτησα στην παραλία.
Χθες περπατούσα στην παραλία.
Συχνά περπατούσα στην παραλία.*

Τα ρήματα που δηλώνουν καταστάσεις παρέχουν την ίδια ελευθερία:

*Το μεσημέρι κοιμήθηκα δύο ώρες.
Το μεσημέρι κοιμόμουνα δύο ώρες.
Τα μεσημέρια κοιμόμουνα πάντα δύο ώρες.*

Ορισμένα απ' αυτά, όμως, παρουσιάζουν μια ιδιαίτερότητα: όταν εμφα-

νίζονται με γεννοπιτικό τύπο, μπορούν να δηλώνουν την είσοδο στην κατάσταση:

*Το μοιρό κοιμήθηκε στις 7. (ενν. «επιτοκιμηθήκαε, το πήρε ο ύπνος»)
Κάθισα, μη στέκεσαι όρθιος.*

Τα ρήματα που έχουν στιγμιαίο λεξικό ποιόν ενεργείας είναι τα λιγότερο ευέλικτα: το ατελές ποιόν ενεργείας μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο για να δηλώσει την κανονική επανάληψη:

Κάθε πρωί έχανε το μολύβι του και κάθε βράδυ το ξανάβρισκε.

Μπορούν επίσης να παρουσιαστούν ως χρονικό πλαίσιο για ένα άλλο γεγονός:

Τη στιγμή που έβλεπα την πόρτα, χτύπησε το κοινό.

Δεν μπορούν όμως να έχουν σημασία πραγματικής διάρκειας και δεν μπορούν επιμέπως να συνδυαστούν με επιρρηματικούς προσδιορισμούς που δηλώνουν τη διάρκεια.

Περιορισμοί στην επιλογή υπάρχουν επίσης στις προτάσεις που αποτελούν συμπληρωμάτα ρημάτων και εισάγονται με τον δείκτη *να*. Συγκεκριμένα, ατελές ποιόν ενεργείας απαιτούν στο συμπλήρωμά τους:

α. τα ρήματα που δηλώνουν φάση τής εξέλιξης μιας ενεργείας ή κατάστασης (*αρχίζω, συνεχίζω, παύω, σταματάω*):

Μόλις άρχισα να δουλεύω, θα αφήσω να τελειώσω.

β. τα αισθησώς σημειωτικά ρήματα:

*Είδε το σπίτι να γκρεμίζεται.
Έχμς ακούσει τον Ανδρέα να τραγουδάει.*

Τέλειο ποιόν ενεργείας απαιτούν στο συμπλήρωμά τους τα ρήματα που δηλώνουν ότι μια ενέργεια ή κατάσταση πλησιάζει στο τέλος της (*κοιτάω, πλησιάζω*) κ.λπ.:

Το μετρό κοντεύει να τεθεί σε λειτουργία.